

Binbaşı Mehmed Cemal Bey'in Günlüğü (1901-1928)

Uğur Can Yıldızdal¹

Öz

Günlükler üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle devlet adamları ve bürokratların yazdığı günlüklerin incelendiğini görmekteyiz. Fakat bürokrasinin dışında kalan ve herhangi bir siyasi tanınırlığa sahip olmayan insanların yazdığı günlükler üzerine çok fazla çalışma yapılmamıştır. Binbaşı Cemal Bey'de bu isimlerden bir tanesidir. Cemal Bey hakkında daha önce bir çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte elimizdeki arşiv belgelerinin de çok sınırlı olması, ortaya somut deliller koymamızı engellemektedir. Cemal Bey, harbiyeden mezun bir Osmanlı subayıdır. Mülazım-ı Sani olarak başladığı askeri kariyeri, çok hareketli bir şekilde devam etmiştir. Cemal Bey sadece askeri bir şahsiyet değil, aynı zamanda siyasi bir kimliğe sahip olan bir askerdir. Günlükte yazan verilerden, kendisinin çete faaliyetlerinin ve gayr-ı resmi oluşumlarında içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Söz konusu müellifin 1901 senesinde Bozüyük'te başlayan askeri kariyeri, Cemal Bey'in 1928 senesinde Diyarbakır'da vefatıyla sonlanır. Binbaşı Cemal Bey'in günlüğü, 1901 ila 1928 senelerini kapsar. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin son yıllarına, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise ilk dönemlerine tekabül etmektedir. Dolayısıyla, söz konusu günlük bu dönemde yaşanan olaylara dair bilgileri de içerisinde barındırmaktadır. Binbaşı Cemal Bey, kendisine gelen telgrafların ve emirlerin nüshalarını olayların kanıtı olarak günlüğüne yerleştirmiştir. Bu durum, günlükte anlatılan olayların güvenilirliğini artırmaktadır. Makalede, Binbaşı Mehmed Cemal Bey'in günlüğü tarihsel bağlamda incelenecektir. Cemal Bey'in hayatının kronolojik bir bağlamda incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Günlük, Cemal Bey, Osmanlı, Cumhuriyet

Diary Of Major Mehmed Cemal Bey (1901-1928)

Abstract

Diaries are historical sources that cannot be objective but provide important information about the past. Many bureaucrats, soldiers and statesmen wrote diaries. All of these diaries are resources. In studies on diaries, we generally see that diaries written by statesmen and bureaucrats are examined. However, not much work has been done on the diaries written by people who are outside the bureaucracy and do not have any political recognition. Major Cemal Efendi is one of these names. Major Cemal Efendi's diary covers

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, yildizdalugurcan@gmail.com, ORCID: [0000-0002-0122-1337](https://orcid.org/0000-0002-0122-1337).

the years 1901-1928. This period corresponds to the last years of the Ottoman Empire and the early periods of the Republic of Turkey. Therefore, the diary in question also contains information about the events that took place during this period. Major Cemal Efendi placed copies of the telegrams and orders he received in his diary as evidence of the events. This increases the reliability of the events described in the diary. In the article, Major Mehmed Cemal Efendi's diary will be examined in historical context.

Key Words: Diary, Cemal Efendi, Ottoman, Republic

Giriş

Binbaşı Cemal Bey, Osmanlı ordusunda görev yapan bir askerdir. Kendisinin yazdıklarına baktığımızda, rütbesinin binbaşılığa kadar yükseldiğini ve binbaşı rütbesindeyken vefat ettiğini anlıyoruz. Cemal Efendi'nin neden vefat ettiğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Söz konusu günlük, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi'nde Bel_Mtf_047989 kataloğunda bulunmaktadır. Günlük, kronolojik sıraya uygun olarak oldukça sade bir dille kaleme alınmış bir metin olarak karşımıza çıkar. Bununla beraber, günlüğün bazı zamanlar bir not defteri olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Söz konusu günlük bir defterden oluşmakla birlikte, içerisinde 96 sayfa bulunmaktadır. Bu sayfaların bazıları yalnızca boş sayfalardan ibaret bir haldedir. Günlükte kullanılan yazı oldukça anlaşılır ve sadedir. Müellifin rika hattını tercih ettiğini görmekteyiz. Günlük içerisinde sadece olaylar anlatılmamaktadır. Müellif tarafından bazı veriler ve belgeler de günlükte aktarılmaya çalışılır. Mesela savaş sırasında Cemal Bey'in şahsına teslim edilen askeri malzemeler, cephede bulunan silahların miktarları gibi verilerin günlükte yer aldığını görmekteyiz. Bunun yanı sıra Büyük Millet Meclisi'nden gelen evrakların ve emirlerin de müellif tarafından kayda alındığına rastlamaktayız. Günlük Cemal Bey'e 2 Eylül 1901 tarihli irade-i seniyye'nin ulaşmasıyla başlamaktadır. Söz konusu günlükte karşımıza çıkan ilk görev yeri de Bozüyük'tür.

Cemal Bey'in günlüğü, kapsadığı dönem itibariyle de dikkat çekicidir. Çünkü 1901-1928 seneleri arasındaki süreç bir devletin yıkılışına, diğer bir devletin kuruluşuna şahitlik etmektedir. Dolayısıyla günlük, bu süreçte yaşananlar hakkında da bize bilgi vermektedir. Bu bilgiler çoğunlukla Balkan Harbi ve Milli Mücadele hakkındadır. Binbaşı Cemal Bey'in günlüğü olayları doğrudan aktarmakla kalmaz, bahsi geçen meselelerle ilgili belgeleri de kanıt olarak sunar. Bu anlatı türüne nadir

olarak rastlanılmaktadır. Cemal Bey, genel olarak ordunun içinde bulunduğu durum ve savaş ortamından bahsetmektedir. Günlükte Cemal Bey'in kendisi hakkında yaptığı anlatılara çok fazla rastlamamaktayız. Dolayısıyla metin bir **ben-anlatısı** görünümü taşımaktan oldukça uzaktır. Ordu içindeki askerlerin rütbeleri, sayıları, harekâtların hangi hatlarda gerçekleştiği konusunda birçok bilgiye günlükte rastlamaktayız. Ancak, günlüğün son sayfalarında Cemal Bey'in kendi görüşlerine de yer verdiğini görüyoruz. Bunlar oldukça sınırlı sayıda cümleden oluşmaktadır. Mesela, günlüğü incelediğimizde Cemal Bey'in hapse girdiğini ve mahkemede yargılandığını görüyoruz. Ancak, günlük içerisinde bu olayın detaylarına yer verilmemiştir. Dolayısıyla, Cemal Bey'in hangi sebepten dolayı hapse girdiği ve yargılandığı konusu belirsiz kalmaktadır. Konuyla ilgili arşiv belgeleri de yetersiz kalmaktadır. Bunun yanı sıra, günlüğün son sayfasına baktığımızda vefat ettiğine dair askerleri tarafından yazılmış notu görmekteyiz. Ancak, Cemal Bey'in ölüm sebebine dair herhangi bir bulguya rastlamamaktayız. Bunların hepsi, günlükte anlatılan olaylara geniş kapsamlı yorumlar getirebilme imkânımızı kısıtlamaktadır.

Son zamanlarda günlükler üzerine yapılan çalışmaların artmakta olduğunu ve bunların ben anlatısı kapsamında incelendiğini görmekteyiz. Osmanlı Literatüründe Ben Anlatıları Çalıştayı ve Sempozyumu, bu bağlamda önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalıştay ve sempozyumlarda, müelliflerin hangi motivasyonla anlatılarını oluşturdukları üzerinde durulmuştu. (Kumbar, 2022, s.130-136). Söz konusu sempozyumda sunulan bildirimlerin en önemli özelliğini, bahsedilen anlatılarda kendilik duygusunun hâkim olması oluşturmaktaydı. Bu kavramla açıklanmaya çalışılan durumsa, müellifin kendi duygu ve düşüncelerini metne aktarmasıydı. Ancak Cemal Bey'in günlüğünde bu duruma çok nadir olarak rastlamaktayız. Bundan dolayı, müellifin yazdıklarından hareketle bir biyografi oluşturma çabası oldukça kısıtlı bir hale gelmektedir.

Cemal Bey'in Askeri Kariyerinin İlk Dönemleri

Cemal Bey, günlüğüne 2 Eylül 1901 tarihindeki bir irade-i seniyye ile göreve tayin edildiğini ifade ederek başlamaktadır. Cemal Bey'in anlattıklarına baktığımızda görev yerinin Bozüyük olduğunu anlıyoruz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Binbaşı Mehmed Cemal Efendi'ye Ait Günlük, s.7). Cemal Bey, buradaki görevinin neticesinde 1905 senesinde liyakat madalyası alıyor. Liyakat madalyaları,

devlet tarafından önemli hizmetlerde bulunmuş kişilere verilen bir madalyadır. (Artuk, 2003: 301). Ancak, kendisinin hangi olay neticesinde bu madalyayı almaya hak kazandığı konusunda bir veriye günlük içerisinde rastlayamıyoruz. Bu olaydan iki sene sonra, Cemal Bey'in piyade sınıfına mensup olarak mülazım-ı evvelliğe tayin edildiğini öğreniyoruz. Mülazım-ı evvel rütbesi, Osmanlı askeri sınıfında mülazım-ı sanilikten sonra gelen rütbeyi temsil etmektedir. Mülazımlar, mülazım-ı evvel ve mülazım-ı sani olarak ikiye ayrılırlar. Askeri okul öğrencileri Mektep-i Harbiye'den mülazım-ı sani olarak mezun olup, daha sonra mülazım-ı evvelliğe yükselmektedirler. (Sami, 1899: 1399). Bu bilgilerden yola çıkarak, Cemal Bey'in günlüğü yazmaya başladığında henüz meslek hayatının başında olduğunu söyleyebiliriz.

Mülazım-ı Evvel rütbesini aldıktan üç sene sonra, 20 Mart 1910 tarihinde Cemal Bey'in yüzbaşılığa terfi ettiğini öğreniyoruz. Cemal Bey'in Bozüyük'ten sonraki durağı Konya olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisi İkinci Ordu-ı Hümayun'a bağlı Yirmi Sekizinci Akşehir alayının dördüncü Beyşehir taburunun on dördüncü bölüğüne yüzbaşı olarak görevlendirilir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük) Görevlendirme emri taburuna geldikten sonra, Cemal Bey eşyalarını teslim eder ve Beyşehir'e doğru yola çıkar. Cemal Bey, görevlendirme emrinin Söğüt'te bulunan taburuna geldiğini ifade eder. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s.7). Buradaki ifadelerden, Cemal Bey'in yüzbaşı olmadan önce Söğüt taburunda görev yaptığını anlamaktayız. Yüzbaşı Mehmed Cemal Bey'in Beyşehir macerası çok uzun sürmeyecektir. Günlüğünde ifade ettiği üzere, kendisi Beyşehir'in iklim şartlarına uyum sağlayamaz. Kendisi bu mesele üzerine, günlüğünde şu cümleleri kurmuştur: "6 Haziran 1910 tarihinde Beyşehir'e muvasalat ettim. Beyşehir mevkiinin ab-u havasıyla imtizaç edemediğimden 15 Eylül 1910 tarihinde takdim etmiş olduğum istid'a ve merbutatı raporlar üzerine 14 Teşrin-i Sani 1910 tarihinde müsaade-i nezareti mucibince alayın birinci Akşehir taburunun dördüncü bölük yüzbaşılığına rütbe-i halim ile naklettirildim." (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s.7). Buradaki ifadelerden, Yüzbaşı Cemal Bey'in Beyşehir'de nasıl bir hava koşulundan şikâyet ettiğini anlayamamaktayız. Bununla ilgili herhangi bir detaya günlükte yer verilmemiştir. Yüzbaşının bir sonraki durağı gene Konya dâhilinde olacaktır. Kendisi aynı rütbeyle, Akşehir taburuna nakledilir.

Balkan Harbi ve Seferberlik Dönemi

1912 senesi, Osmanlı Devleti'nin balkanlarda zor zamanlar yaşadığı ve azınlık meseleleriyle uğraştığı bir süreci kapsar. Bu dönemde Balkan Harbi çıkacak ve askeri seferberlik ilan edilecektir. (Yavuz, 2008:139-154). 21 Eylül 1912 tarihinde Cemal Bey'in görev yaptığı Akşehir taburuna seferberlik emri ulaşır. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s. 8). Seferberlik emrinden sonra, yüzbaşı taburuyla beraber yola çıkar. Günlükte yazılanlardan anladığımız kadarıyla, tabur ilk muharebesini Bulgarlarla Eskipolos bölgesinde gerçekleştirir. Bahsi geçen konum, bugün Kırklareli'nin Merkez ilçesine bağlı Yoğuntaş köyünde yer almaktadır. Cemal Bey ve taburu bu bölgede Kırkkilise ve Vize muharebelerinde bilfiil yer alıyor. Özellikle Kırkkilise Muharebesi, Balkan savaşlarının gidişatına etki eden bir muharebedir. Burada yaşanan bozgun, devletin Balkanlara yapacağı ikmal hizmetlerini de aksatır. (Tekdemir, 2018:33). Sonuç olarak, Balkan Savaşları'nın Cemal Bey'in hafızasında pek iyi bir iz bırakmadığını tahmin edebiliriz.

Osmanlı ordusunun Kırkkilise'de yaşadığı bozgunundan sonra Yüzbaşı Mehmed Cemal Bey ve taburu, uzun bir süre bu hatta kaldıktan sonra terhis emri geliyor ve tekrar Akşehir'e geri dönüş yolculuğu başlıyor. Günlüğün kenarına alınmış notlara baktığımızda, Yüzbaşı Cemal Bey'in kendisini dördüncü yüzbaşı olarak tanımladığını da görmekteyiz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s. 8). 1913 senesinde Yüzbaşı Cemal görevinin başındayken, Harbiye Nezareti redif taburlarını lağvetme kararı alır. Dolayısıyla, Cemal Bey'in bulunduğu tabur da lağvedilir. Redif taburlarının lağvedilmesindeki en büyük sebep, Balkan Harbi'ndeki başarısızlıktır. Balkan Harbi'nde meydana gelen bozgunlardan redif tabuları sorumlu tutulmuştur. (Beşikçi, 2012: 43). Redif taburlarının lağvedilmesinden sonra bu taburlar, Ahz-1 Askeri şubelerine çevrilirler. Ahz-1 Askeri şubeleri, askerlikle yükümlü olan insanları bir araya toplayan şubelerdir. (Şahin ve Şahin, 2014:278). Bu şubelerin kurulmasıyla beraber, Cemal Bey'in macerası Bolvadin'de (Afyonkarahisar) devam edecektir.

Zor Günler: Hapis Hayatı ve Beraat Süreci

Bolvadin günleri, Cemal Bey için sıkıntılı sürecinde başlangıcı olacaktır. Yüzbaşı Mehmed Cemal Bey, Bolvadin'de aleyhinde yapılan şikâyet üzerine, Eskişehir Ahz-1 Asker Kalemi Reis-i Kaim-i makam Hafız Rıfat Bey'in emriyle Eskişehir'e çağrılır ve merkez kumandanlığında hapsedilir. (Bel_Mtf_047989, İBB

Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s. 9). Şikâyetin detayları hakkında bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Cemal Bey, hakkında yapılan şikâyetten günlükte şu şekilde bahsetmektedir: *'23.Haziran1915 tarihinde aleyhimde vaki şikayet üzerine Eskişehir Ahz-ı Asker Kalemi Reisi Kaim-i makam Hafız Refet Bey emriyle Eskişehir 'de celp ettirilerek merkez kumandanlığında hapsedildim. Müddet-i mevkufiyetim on mah on bir gün devam etti. Divan-ı Harb-i Daimi kararıyla yedi maha mahkum edildim. Evraklarım Dersaadet 'e Divan-ı Temyiz 'e gönderildi. Bende tahliye edildim. Üç mah dışarıda gezdim. Evraklarım noksanen iade edildi. Tekrar celbedilerek hapsedildim. On mah daha taht-ı tevkifte kaldım. Bu müddet zarfında tekrar iki seneye edilerek evraklarım Dersaadet 'e sevk edildi. Tekrar noksanen iade olundu. Ba 'de bir buçuk seneye mahkum edildim. Hasılı Divan-ı Harb ile Divan-ı Temyiz-i Askeri arasında münakaşa mucib oldu. Şu suretle yirmi ay taht-ı tevkifte kaldım. On sekiz aya mahkum edilip tahliye edildim ''.* (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s. 9). Buradan, Mehmed Cemal Bey'in yaklaşık olarak iki yıl süreyle görevden uzak kaldığını ve bu süre zarfında hapiste yatmış olduğunu anlamaktayız. İki yıllık sürenin sonunda, Divan-ı Harb ile Divan-ı Temyiz arasında yapılan tartışmaların neticesinde, Cemal Bey'in tahliye edildiğini görüyoruz. *(Cemal Bey beraat kararını günlüğün sayfa derkenarına şu şekilde not etmiştir: 'Netice Divan-ı Temyiz 'de beraat ettim.')*

Yüzbaşı Mehmet Cemal'e verilen hapis kararının Divan-ı Temyiz aracılığıyla bozulması önemli bir veridir. Çünkü bu mahkemeler Divan-ı Harp mahkemelerinin kollarından bir tanesidir. Ve bir cezanın temyiz mahkemesine gitmesi, cezanın affedilebilir olduğunu da göstermektedir. Divan-ı Harp mahkemeleri, ordu içinde kanuna aykırı hareket eden askerlere ceza veren mahkemelerdi. (Türkmen, 2020). Dolayısıyla, Cemal Bey'in de ordu içerisinde yapılması yasaklanan eylemlerde bulunmuş olabileceğini düşünebiliriz. Konuya ilişkin elimizde mevcut arşiv belgesini göz önüne aldığımızda, Cemal Bey'in ordu içerisinde uygunsuz eylemler yapmaktan dolayı askeriye uzaklaştırıldığını anlamaktayız. Söz konusu belgeden meselenin Divan-ı Temyiz'e taşındığını da öğrenmekteyiz. (BOA.İ..HB..164-2). Her ne kadar Cemal Bey'in hangi suçu işlediğini kesin olarak anlayamasak da bu noktada bazı tahminlerde bulunabiliriz. Genel olarak Divan-ı Harp mahkemelerinin yargılama alanına giren suçlara bakarsak, Mehmed Cemal Bey'in hangi suçtan yargılandığına dair bir fikre sahip olabiliriz. Divan-ı Harplerin yargılama alanına giren suçlardan **gizli**

cemiyetlerde bulunma suçundan dolayı Mehmed Cemal Bey'in yargılanmış olması, diğer suçlara nazaran daha kuvvetli bir ihtimaldir. (Taşer, 2005:35). Çünkü beraat kararından hemen sonra Cemal Bey'in günlüğüne: **“Çete teşkilatı başladı. Bende gayr-ı resmi olarak çalışmaya başladım.**” (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s.9) yazdığını görmekteyiz. Bu cümle, Cemal Bey'in askeriye içerisinde bazı siyasi faaliyetlerin içerisinde bulunduğunu kanıtlamaktadır. Fakat kendisi günlük içerisinde bu sayfaya gelene kadar, bir siyasi oluşumun içerisinde olduğundan bahsetmemiştir. Cemal Bey, hapisten çıktıktan sonra hemen göreve başlayamaz ve 1919 senesinin Mayıs ayından, 1920 senesinin Eylül ayına kadar Söğüt Ahz-ı Asker şubesinde açıkta bekler. Bu süreç kendisinin 6 Eylül 1920 tarihli ilmühaberi almasıyla sonlanır. İlmühabere göre, kendisi Pozantı'da (Adana) kırk birinci fırka emrine atanmıştır. Ancak, daha sonra kendisi hakkında verilen atama kararı değiştirilir ve Polatlı'da (Ankara) yeni teşkil edilmekte olan Depo Alayının üçüncü tabur kumandanlığına tayin edilir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s. 10).

Kurtuluş Savaşı Günleri ve Binbaşılığa Terfi

Mehmed Cemal Bey hapisten çıktıktan sonra, yukarıda da belirtildiği üzere Polatlı'da bulunan kumandanlığa atanmıştı. Kendisinin bu bölgeye atanmasının bir tesadüf olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü bu süreç içerisinde kurtuluş savaşının da başladığını ve Cemal Bey'in askerleriyle beraber savaş meydanında olduğunu günlükten öğrenmekteyiz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Yüzbaşı Mehmed Cemal Bey, Kurtuluş Savaşı boyunca Garp Cephesi Kumandanlığı emrinde hareket etmiştir. Cemal Bey'in Polatlı'daki görevi, daha önceki muharebelerde görev almış olan Depo Alayı'nın birinci taburunu yeniden teşkil etmektir. Cemal Bey'in cümlelerinden kendisinin alayın talim, terbiye ve iskân işlerinde sorumlu olduğunu öğreniyoruz. Burada dikkat çekeceğimiz en önemli noktalardan birisi, Cemal Bey'in sürekli olarak kendisine gelen tüm emir suretlerini, telgrafları günlüğünün sayfalarına eklemesidir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Bu durum, günlüklerde çok sık olarak karşımıza çıkmamaktadır. Cemal Bey'in bahsi geçen verileri günlüğüne aktarması, olayların doğruluk payını da artırmaktadır. Aynı zamanda Cemal Bey bu belgeleri günlüğüne koyarak, yaptığı eylemleri kanıtlamak da istemiştir.

Cemal Bey, Polatlı'da alayının başında bulunduğu sırada kendisine gelen 9 Kanun-ı Sani 1337 (9 Ocak 1921) tarihli telgraf üzerine, askerleriyle birlikte Eskişehir'e doğru yola çıkar. Burada hareketin çok hızlı bir şekilde yapıldığını gözlemlemekteyiz. Telgrafın ulaşmasında bir gün sonra, askerler trene bindirilerek yola çıkılır. Ordu Eskişehir'e geldiğinde ikiye ayrılır. Bunlardan bir kısmı İnönü bölgesinde kalırken, Cemal Bey'in emrinde olan kısım Eskişehir'de bir Çerkes köyü olan Akpınar köyünün doğu taraflarında konumlandırılır. Yüzbaşı Mehmed Cemal Bey, daha sonra farklı bir taburun kumandanlığına tayin edilir ve Eskişehir bölgesinde muharebeye devam eder. Son olarak Söğüt Dağları'nda görev yapmaktayken, kendisinin düşmanın çekildiğini ve Birinci İnönü Muharebesinin kazanıldığını yazdığını görmekteyiz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Burada dikkat çekmemiz gereken noktalardan birisi, günlükte yazılanların sıralamasıdır. Cemal Bey kimi zaman olayları günü gününe aktarmaktayken, kimi zamansa farklı tarihlerde olan olaylar arasında geçişler yapmaktadır. Örneğin bu kısımda Birinci İnönü Muharebesi'nin kazanıldığını söyledikten hemen sonra, kendisinin Bozalan köyünde bulunan cepheye geçtiğini ve İkinci İnönü Muharebesinde burada bulunduğunu aktardığını görmekteyiz. Muhtemelen Cemal Bey bu olayları günü gününe değil, belirli zaman aralıklarıyla yazmaktaydı.

1921 senesi, Yüzbaşı Mehmed Cemal Bey'in askeri kariyerinde önemli bir dönüm noktasını da teşkil etmektedir. Kendisi öncelikle 10 Şubat 1921 tarihinde kıdemli yüzbaşılığa terfi eder. Hemen sonrasında 1 Mart 1921 tarihindeyse binbaşı rütbesine yükselir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Cemal Bey 1910 senesinde yüzbaşılık rütbesine terfi etmişti. Kendisinin günlükte yazdıklarına baktığımızda, binbaşılık rütbesini almak için on bir sene beklediğini görüyoruz. Bu süre zarfı, Osmanlı askeri sistemindeki terfi sürelerini göz önüne aldığımızda oldukça fazladır. Çünkü 25 Temmuz 1908 tarihli Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu'na baktığımızda, mekteb-i harbiye'den mülazım-ı sani rütbesiyle çıkan bir askerin en fazla dört sene yüzbaşı olarak beklemesi gerekirdi. (Yıldırım, 2016) Ancak Mehmed Cemal Bey, bundan çok daha fazla bir süreyi yüzbaşılıkta geçirir. Bu durumun yaşanmasındaki en büyük etken, Mehmed Cemal Bey'in hapse girmesi ve yargılanmasıdır. Bunun yanı sıra, günlüğünde de ifade ettiği üzere kendisi çete faaliyetlerinde bulunan bir askerdir. Bunun üst rütbedeki kişiler tarafından

biliniyor olması ihtimali de, Cemal Bey'in gereğinden fazla beklemesine sebep olmuş olabilir.

Devam eden muharebeler sırasında Binbaşı Cemal Bey, ailesini kaybeder ve onları aramak amacıyla Eskişehir'e doğru yola çıkar. Ailesini bulduktan hemen sonra, kendisi Seyitgazi (Eskişehir) bölgesinde kurulan Depo Alayının ikinci taburunu teşkil görevlendirilir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Binbaşı Mehmed Cemal Bey, bir süre Depo alayına bağlı olarak Kütahya-Eskişehir hatlarında askerleriyle birlikte görev yapar. Fakat daha sonra, depo alayının lağvedildiğini öğrenmekteyiz. Bunun neticesinde kendisi farklı bir alayın emrine verilir. Binbaşı Cemal Bey Sakarya Nehri'nin gerisinde askerleriyle talime devam ederken, kendisine bir emir gelir. Bu emrin sureti, Cemal Bey tarafından günlüğe eklenmiştir. Emrin kimden geldiği belli değildir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Emirde yazılanlar, bir anlamda cephede savaşan askerleri motive etmek amacıyla gütmektedir. Metinde askerlerin ümitsiz tavırlar takınmamaları, kendilerini ölmeye, savaşmaya adanmaları gerektiği, düşmanın zor durumda olduğu ve zaten çekileceğinden bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra, tabur imamlarının önemine de vurgu yapılır. Tabur imamlarından **"harbin maksadındaki ulviyetin"** askerlere anlatılması istenir. Aynı zamanda muharebeler sırasında bir hıyanet ortaya çıkarsa, cezasının kurşuna dizilmek olduğu da vurgulanır. En son cümlede ise, emri alan kişinin bu metinde yazılanları kabul ettiğine dair yemin sureti göndermesi istenir. Binbaşı Mehmed Cemal Bey, emri okuduğu ve yemin ettiğine dair tahlif suretini gönderir. Tahlif sureti şu şekildedir: *'Mudafaa-i muhafazasına memur olduğum zapt-ı müdafaa'nın bulunduğu noktasında en şerefli piyade ve topçu ateş altında veya mecruh oluncaya kadar sebat edeceğiz. Amirlerimizin her türlü emirlerine itaat edeceğiz. Hiç arkaya bakmadan gösterilen hedefe gideceğiz. Korkaklık göstermeyeceğiz. Vallahi billahi tallahi.*' (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s.19). Bu metin, cephede manevi bir gücün oluşmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bunun yanı sıra görevden kaçan askerlere de bir gözdağı vermektedir.

Yukarıda bahsi geçen metne benzer bir metin daha günlükte karşımıza çıkmaktadır. Bu metin TBMM Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla, "orduya ve millete beyanname" başlığıyla yayınlandığını görmekteyiz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s. 21-22). Bahsi geçen beyannamenin olduğunu ATASE

arşivindeki belge de doğrulamaktadır. (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 2013:30). Söz konusu metin, bir önceki metne benzer olarak, orduyu ve milleti motive etme amacını gütmektedir. Bunun yanı sıra, Yunanlıların harp nizamından düştüğü ve büyük güç kaybına uğradığı da metinde geçen ifadeler arasında yer almaktadır. Bildirinin rütbe fark etmeksizin tüm askerlere dağıtılması istenmiştir.

Savaş Sonrası

Binbaşı Mehmed Cemal Bey, 27 Ocak 1922 tarihine kadar Afyonkarahisar cephesinde görevine devam eder. Kendisi hastalığından dolayı yer değişikliği talebinde bulunduğunu ifade eder. Günlüğün önceki sayfalarında da Cemal Bey'in hastalığından bahsettiğini görmüştük. Söz konusu talep, kabul edilir ve Akşehir hat kumandanlığı Aşağı Ağzıaçık noktası kumandanlığına tayin edilir. Kendisinin sayfa kenarında gösterdiği dipnottan, **mübayaa memurluğu** görevine getirildiğini anlamaktayız. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Mübayaa memurları, genel olarak mali işlerden sorumlu tutulmaktaydı. (Kocaoğlu, 2019). Cemal Bey'in Akşehir'e tayini, kariyeri açısından da yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bundan sonraki süreçte, Cemal Bey sürekli olarak farklı bölgelere tayin edilecektir. Yani, oldukça hareketli bir dönem Cemal Bey'i beklemektedir. İlk olarak kendisi 18 Ekim 1922 tarihinde, Nazilli Baş Nokta Kumandanlığında göreve başlar. Ancak bu kumandanlık lağvedilince, kendisi Dinar (Afyonkarahisar) nokta kumandanlığına atanır. Bu kumandanlık da lağvedilince, Müdafaa-i Milliye Muamelat-ı Zatiyesi emrine verilir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Muamelat-ı Zatiye emrinde bulunan askerler, personel işlerinden sorumlu tutulmaktaydı. (Lüleci, 2021:523). Binbaşı Mehmed Cemal Bey, kendisine gelecek görevlendirme emrini Nazilli'de beklemek için Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne talepte bulunur. Günlüğü incelediğimizde, binbaşının talebinin kabul edildiğini ve yaklaşık olarak on bir ay kadar Nazilli'de açıkta kaldığını anlıyoruz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük).

Binbaşı Cemal Bey, uzun süre açıkta kaldıktan sonra nakil talebinde bulunur. Fakat binbaşının nakil talebi kabul görmez. Bu ilginç bir durumdur. Cemal Bey, hikâyesinin başından beri askeri bürokrasiyle bir türlü anlaşamamaktadır. Bu durumun yaşanmasında, kendisinin daha önce hapse girmiş olması etkili olmuş olabilir. Her ne kadar mahkeme kararıyla beraat etse de bu durumun yaşanması dahi kariyerinde kötü

bir iz bırakmış olabilir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, muhtemelen kendisi birtakım gizli cemiyetlerden birinin mensubuydu. Bunun yanı sıra, binbaşı da çete teşkilatının içinde olduğunu yazmıştı. Dolayısıyla, bunların hepsi askeri kariyerinde önünde engeller oluşturmuş olabilir. Cemal Bey'in açıkta bulunmaya devam ettiği ve görev emri beklediği sırada, kendisine 1926 tarihli Seydişehir (Konya) bölgesine tayin edildiğini gösteren telgraf ulaşır. Binbaşı Cemal Bey Seydişehir bölgesinde görev yapmaktayken, savaş sebebiyle zamanında yapılamayan 'emare kursu'na (ipucu kursu) davet edilir. Cemal Bey, emare kursuna ilişkin kendisine ulaşan pusulanın bir kopyasını günlüğüne de eklemiştir. Bu pusulaya baktığımızda Cemal Bey'e ait bazı bilgileri de öğrenmekteyiz. Pusulada Cemal Bey'in sicil numarası, memleketi ve babasının ismini öğrenmekteyiz. Söz konusu pusulaya göre Cemal Bey'in doğum yeri Çengelköy, babasının ismiyse Yusuf olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s.36). Bu bilgiler, Cemal Bey hakkında daha detaylı bilgilere ulaşabilmemiz açısından kılavuzluk edebilir. Bundan dolayı oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Binbaşı Mehmed Cemal Bey, kursa katılmak amacıyla Seydişehir'den Konya'nın merkezine doğru hareket eder. Yol boyunca birçok yerde konaklar ve son olarak kursun yapılacağı yere yakın bir noktada (yaklaşık olarak bir saat) oda tutup kalmaya başlar. Cemal Bey'in yazdıklarından kursun, Konya istasyonunda olduğunu anlıyoruz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Günlükte yazılanlara baktığımızda kursun içeriğine dair bazı bilgilerde edinmekteyiz. Mesela kurstaki derslerden birisinin 'Tabiye' olduğunu görüyoruz. Tabiye, askerlerin düşmana karşı düzenli bir şekilde yerleşmesini sağlamayı hedefe alan bir eğitimdi. Bunun yanı sıra topçuluk, piyadelik, tarih-i harp gibi derslerinde kursta yer aldığını öğrenmekteyiz. Söz konusu kurs, üç ay devam eder. Kursun bitimine bir ay kala, tatbikat yapmak amacıyla 1926 senesinin Kasım ayında İzmir'in Gaziemir bölgesine geçilir ve kurs sona erer. Kursun bitiminden sonra Seydişehir'e (Konya) tekrar geri dönen Cemal Bey, emekli olma talebini üst mercilere iletir. Ancak, Cemal Bey'in emekli olma talebi reddedilir. Bunun sebebi olarak da 1927 senesinde Cemal Bey'in terfi ettirileceği bahane olarak gösterilir ve emeklilik dilekçesi reddedilir. Neticede, Cemal Bey terfi edemez ve binbaşılık rütbesiyle Şark bölgesine tayin edilir. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük).

Şark Günleri: Sona Doğru

Tarih 1927 yılının Eylül ayını gösterdiğinde, Cemal Bey yeni görev yerine doğru yola çıkar. Kendisi uzun bir yolculuk sonrası, yeni görev yeri olan Diyarbakır'a ulaşır. Cemal Bey, yolculuk boyunca nelere para harcadığının da bir kopyasına günlükte yer vermiştir. Bu notlara baktığımızda Cemal Bey'in Diyarbakır'a ulaşana kadar otomobil, eşya, birinci mevki tren, Konya'da otelde konaklama, Adana'da otelde konaklama, otelden istasyona ulaşmak için araç, Adana-Mardin arası birinci mevki tren, Mardin istasyonundan Mardin merkezine ulaşmak için araç, askeri misafirhanede bir gece konaklama gibi masraflarda bulunduğunu görmekteyiz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Binbaşı Mehmed Cemal Bey Diyarbakır'a ulaştığında, bölgede bulunan üst rütbedeki komutanları ziyarete gider. Öncelikle fırka kumandanı Miralay Hüseyin Hüsnü Beyi ziyaret eder, daha sonraysa Lice kazasında havalı kumandanı olan Mustafa Paşa'yı ziyaret etmesi emredilir. Mustafa Paşa, Binbaşı Cemal Bey'in Hani'ye (Diyarbakır) gidip Alay kumandanlığı vekâletini almasını söyler. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük).

Diyarbakır bölgesinde Cemal Bey, birçok sorumluluk almıştır. Kendisinin bu bölgede hem birinci tabur kumandanı hem de merkez kumandanı olarak görev yaptığını öğrenmekteyiz. Cemal Bey günlüğünde bu sayfaya gelene dek, genel olarak askeri meselelerden bahsetmişti. Ancak günlüğün son sayfalarına geldiğimizde, kendisinin şahsi fikirlerini de yazdığını görmekteyiz. Bu notlardan birisi şu şekildedir: *'Bir zabıt vazifesinde/her işinde Almanlar gibi intizamperver, İngilizler gibi itidalli kişi, Japonlar gibi gayretvar olmalıdır.'* (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Bu cümle Cemal Bey'in şahsi fikirlerini yansıttığı ilk cümle olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemal Bey'in bu cümlesinden, Avrupa'daki gelişmeleri takip ettiğini çıkarabiliriz. Bir nevi Avrupa medeniyetine duyulan hayranlığında somut bir göstergesi, bu cümlede karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Binbaşı Cemal Bey'in not ettiği başka cümlelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu cümleler, Cemal Bey'in hayat felsefesi hakkında kısa bilgiler vermektedir. Ancak söz konusu cümleler dışında,

Cemal Bey'in kendi görüşlerini günlüğüne aktardığı cümlelere nadir olarak rastlamaktayız. Bunlar şu şekildedir:

“ Kendini bilen her insan mazisini ayine-i ibret, halini mebde’i hareket, istikbalini hedef-i ikbal ve saadeti iştiha ederek çalışır. ”

’Bugünkü hiddete yarınki saadeti feda akıl kârı değildir, şeklinde bir cümle kurmuş. ’ (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s.47).

Daha önce Cemal Bey'in emeklilik talebini iletmişinden bahsetmiştik. Diyarbakır bölgesinde görev yaptığı sırada da kendisi emeklilik talebini yeniler. Ancak, bu emeklilik talebine olumlu veya olumsuz bir cevap geldiği hakkında herhangi bir veriye rastlamamaktayız. Günlükten, Cemal Bey'in taburunun istiklal madalyası aldığını öğrenmekteyiz. Madalyanın tabura geliş tarihi, 1928 senesinin Ocak ayıdır. Gene aynı ay içerisinde, Cemal Bey'e Piran'dan Hani'ye (Diyarbakır) gitmesi emri gelir. Üç günlük, zorlu bir yolculuktan sonra Cemal Bey bölgeye ulaşır. Cemal Bey, kendisine verilen görevlerden serzenişte bulunmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Binbaşı Cemal Bey Birinci Tabur Kumandanlığı Vekili ve Merkez Kumandanlığı görevlerini yürütmekteydi. Ancak günlüğün bu kısmında, kendisinin mübayaa memuru olarak da görev yaptığını öğrenmekteyiz. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Ancak, Cemal Bey emeklilik talebinde bulunduğundan dolayı bu görevleri kabul etmek istemediğini bildirir. Bunun yanı sıra, Cemal Bey içerisinde bulunduğu durumu eleştiren cümleleri de kaydetmişti. Binbaşı Mehmed Cemal Bey kendi taburuna başkasının vekâlet ettiğini, kendisinin başka bir tabura vekâlet ettiğini ve bunun doğru bir iş olmadığını yazmıştır. (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük). Günlük içerisinde ilk kez, Cemal Bey'in eleştirilerine bu sayfada rastlamaktayız.

Binbaşı Cemal Bey'in günlüğe yazdığı son cümle: *’20/1/1928 Cuma günü Hani'den (Diyarbakır) hareketle akşam Piran'a (Diyarbakır) taburuma avdet ettim. ’* (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük) olmuştur. Cemal Bey'in taburunda bulunan askerlerin günlüğe yazdıkları nottan, kendisinin Piran'a döndükten sekiz gün sonra vefat ettiğini öğreniyoruz. Not şu şekildedir: *’Tabur kumandanımız Binbaşı Cemal Bey, 27/1/1928 saat 24.20'de vefat etmiştir. ’* (Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Günlük, s.49). Ancak kendisinin ne sebeple vefat ettiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere,

Cemal Bey hastalığını sebep göstererek başka bölgelere tayin edilmek istemişti. Vefat sebebi bununla ilişkili olabilir. Bunun yanı sıra kendisi Diyarbakır bölgesinde bulunduğundan, zorlu hava koşulları da bazı hastalıkları tetiklemiş olabilir.

Sonuç

Cemal Bey'in günlüğü, Osmanlılarda sıradan insanların hikâyelerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Günlük her ne kadar Cemal Bey'in iç dünyasına ilişkin izleri barındırmasa da dönem hakkında birçok detaylı bilgiyi okuyucuya sunar. Cemal Bey'in varlığına ilişkin bilgiler, maalesef yalnızca günlük içerisindeki verilerden ibarettir. İlerleyen zamanlarda kendisiyle ilgili ortaya çıkabilecek arşiv belgeleri, Cemal Bey'in biyografisinin aydınlatılmasına yardımcı olabilir. Müellifin günlüğünde Cemal Bey'in hapse girdiği dönemi anlattığı noktalardan, onun bir İttihatçı olabileceği fikri aklımıza gelmektedir. Bu kuvvetli bir ihtimal olarak karşımıza çıkar. Kendisinin günlüğünde yargılanma sebebinin açık bir şekilde anlatmaması, konu hakkında detaylı yorumlar yapmamızı engellemektedir.

Günlüğün hangi motivasyonla yazıldığı hakkında kesin bir sonuca varamamaktayız. Ancak günlükte anlatılan olayların çoğunlukla Cemal Bey'in mesleğiyle bağlantısı olduğunu göz önüne aldığımızda, Cemal Bey'in görevi boyunca yaşadığı olayları not etmek ve kendisinden sonrakilere miras bırakmak amacıyla yazdığını düşünebiliriz. Muhtemelen Cemal Bey, günlüğünü birilerinin okuyacağını bilmekteydi. Özellikle hapis günlerini günlüğünde detaylı bir şekilde yazması, ancak neden hapse girdiğine dair bir cümle dahi geçmemesi bu tezimizi doğrular niteliktedir.

Cemal Bey'in günlüğü, Balkan Harbi ve Millî Mücadele dönemlerini içermesi bakımından da ayrı bir yere sahiptir. Her iki savaş hakkında, özellikle sayısal veriler bakımından, birçok bilgiye günlükte rastlamaktayız. Bu veriler, dönemin askeri lojistiği hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bir diğer önemli hususa, Cemal Bey'in tıpkı bir tarihçi gibi kendisine gelen tüm belgelere günlüğüne eklemesidir. Ancak müellifin günlükte, kendisine gelen tüm evrakları metnine eklediğinden emin olamayız. Dolayısıyla, bu belgelerden yalnızca birkaçı günlük içerisinde yer alıyor olabilir. Bu bağlamda, Cemal Bey'in özellikle hapse giriş süreciyle ilgili belgeleri metnine eklemekten kaçındığını da düşünebiliriz. Dolayısıyla Cemal Bey'in anlattıkları, kısmen de olsa bir belgeler dizisine

dayanmaktadır. Bu, tarih yazımı açısından da metne bakabilmemizi sağlamaktadır. Cemal Bey, tıpkı bir tarihçi gibi olayları kayda geçirmiştir.

Kaynakça

Bel_Mtf_047989, İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, Binbaşı Mehmed Cemal Efendi'ye Ait Günlük.

BOA.İ.HB..164-2

Yavuz, Nuri; 'Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı', Gazi Akademik Bakış, 1 (2), 2008, s.139-154.

Tekdemir, Aziz; 'Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları Sırasında Askeri Nakliyatı ve Karşılaşılan Problemler', Türk Dünyası Araştırmaları, C.118 S.232, 2018, s.33-52.

Beşikçi, Mehmet; 'Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası', Türkiye Günlüğü, Bahar (2012), s.43.

Şahin, Mustafa; Şahin, Cemile; 'Türk İstiklal Harbi'nde Askerlik Şubeleri ve Kilis Askerlik Şubesi', Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C:52, S:1, 2014, s.278.

İbrahim Artuk, 'Madalya', TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, ss.301-302, 2003, Ankara.

Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, 1899, Dersaadet, İkdam Matbası, s.1399.

Özdemir Kubar, Ö. (2022). Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları Sempozyumu Üzerine Rapor. Toplumsal Tarih Akademi, (1), 130-136. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttakademi/issue/75530/1239751>